सारखा भजन करूं लागला. तो उपजतच वैराग्यशील असलेला बालक आपल्या वयाच्या सातव्याच वर्षी महान् भगवद्भक्त बनला. वस्त्रें, भूषणें, उत्तम अन्न, यांतून कमालास कांहीं रुचेनासें झालें. रामभजनावांचून त्याला कांहीं एक नकोसें वाटूं लागलें. सातव्या वर्षी त्या कमालानें कबीराजवळ द्वारकेस जाण्याची परवानगी मागितली. चंद्रमंडळ पाहून जसें सागरास भरतें येतें त्याप्रमाणें आपल्या पुत्राची तिर्थाटनास जाण्याची इच्छा पाहून कबीर उल्हासयुक्त झाला. गजाननाच्या तांडवानें खुष होणाऱ्या सदाशिवाप्रमाणें पुत्राच्या वैराग्यानें आनंदित झालेल्या कबीरानें कमालास यात्रा करण्याची परवानगी दिली.

तीर्थयात्रा करीत करीत कमाल द्वारकेप्रत येऊन पोहोंचला. गोमतीमध्यें स्नान करून त्यानें आपले दोष निरसन केलें. कपाळी चंदनाचे टिळे लाविले; गळ्यामध्यें तुळशीभूषणें धारण केलीं आणि द्वारकानाथाची मूर्ति ध्यानांत आणून त्यानें मानसपूजा केली. त्याला द्वारकाधीशाच्या दर्शनापासून परम आनंद वाटला. रणछोडजीची मूर्ति पाहतांच त्याला आपली यात्रा सफळ झालीसें वाटलें.

महाभक्त कमाल याच्याप्रमाणेंच टिळाटोपी करून, गळ्यामध्यें तुळशीच्या माळा घालून यात्रा करणारे पुष्कळ संत दृष्टीस पडतात, पण त्याना कमालाप्रमाणें मान मिळत नाहीं. त्यांच्या यात्रा सफल न होतां उलट त्यांची चेष्टाच होते. याचे कारण त्यांच्या अंतःकरणांत कमालाप्रमाणें अनुताप वास्तव्य करीत नाही. पदरांत द्रव्य नसतांना बाजार करण्यास जाणें, गायत्रीमंत्रप्राप्ति नसतांना ब्राह्मण म्हणविणें, भुतदयेवांचून नुसत्या ज्ञानाच्या बाता सांगणें या गोष्टी जशा व्यर्थ होत त्याप्रमाणें अनुतापावांचून केलेलें तीर्थस्नान, तीर्थयात्रा वगैरे गोष्टी कुचकामाच्या होत. कामक्रोधादि दुर्धर दोष नुसत्या स्नानानें, कफनीनें, खडावानें, टिळ्यानें कधींही नाहींसे व्हावयाचे नाहींत. शुद्धता प्राप्त होण्याकरितां अंगामध्यें अनुताप भिनून जावा लागतो, ही कमालचरित्रावरून उघड दिसणारी गोष्ट पोटभरू यात्रेकरूंनी व लौकिकी साधुसंतांनीं ध्यानांत ठेवण्यासारखी आहे.

श्रीकृष्णमूर्तीचें त्रिकाळ दर्शन करण्यांत चार महिने घालविल्यानंतर भक्त कमाल चित्रकूट नांवाच्या नगरींत प्राप्त झाला. त्या ठिकाणीं विष्णुदास नावाच्या एका भाविक व उदार अशा सावकाराची व कमालची भेट झाली. विष्णुदासानें कमालास घरीं नेऊन त्याचा सत्कार केला आणि रात्रौ त्याच्याकडून आपल्या घरीं कीर्तन करविलें. कमालाचें प्रेमयुक्त कीर्तन श्रवण करून सावकार आपल्या मित्रमंडळीसह फार आनंदित झाला. कीर्तनाबद्दल कमालास काय द्यावें याचा विचार करितां करितां त्या सावकारानें आपल्या संग्रहांतील एक दीप्तिमान हिरा कमलापुढें बिदागी म्हणून आणून ठेविला. कमालानें तो हिरा घेण्याचें नाकारिलें.

सावकारानें त्याला तो स्वीकारण्याविषयीं फार आग्रह केला. सावकार आपला हट्ट सोडीत नाहींसें पाहून त्या हरिभक्त—परायण कमाल कीर्तनकारानें सावकारास सांगितलें. " हा हिरा घेण्याकरितां आपण मला व्यर्थ कां आग्रह करितां ? द्रव्य भिक्षुक ब्राम्हणाला द्यावें; रत्नें, हिरे हीं नृपवरांना नजर करावींत; अन्नदान, भूतमात्रास द्यावें; कोल्हाटी, भुत्या, नट, नागर यांना अंगावरील वस्त्रें द्यावींत; अनुष्ठान करणारांस शिधा साहित्य पुरवावें; आमच्या सारख्या सदा संतुष्ट वैष्णव कीर्तनकारास हिरा आणि गारा सारख्याच आहेत. क्षुधिताला पक्वान्नें वाढलीं तरच त्यांचा उपयोग झालासें होईल. " असें बोलून कमालानें तो हिरा साफ नाकारला. याला म्हणावें हरिभक्तिपरायण कीर्तनकार ! नाहींतर आमच्या हल्लींच्या कथेकऱ्यांची हरिभक्ति—परायणता पहा ! कोणाचें कीर्तन पैक्याचा आगाऊ ठराव झाल्यापासून होतच नाहीं. कोणाला कीर्तनाच्या बिदागी-बद्दल आधी विचार किंवा जामीन पटवावा लागतो. कोणी कोणी आरंभी निरपेक्षण-पणाचा मोठा डौल घालतात आणि सुस्वर पेटी, ताऊस, साथवाले यांच्या नांवाच्या आड दडून गुप्तपणें आपली पोतडीं भरतात. कोणी कोणी तर चाळ बांधून कारवा नाच करून श्रोतृवृंदास असें कांहीं तल्लीन करून सोडतात कीं, सर्वांच्या अंतःकरणांत ती नामदेव किंवा कमालमूर्तीच तांडव करीत आहे असा भाव येतो. पण नर्तनाचा फेरा मारतांना बोवा मोठ्या चाणाक्षपणानें श्रोतृसमुहाकडे प्रेमदृष्टी फेकून आपलीं सावजें हेरतात आणि मग निरुपणाच्या प्रसंगीं स्वार्थत्यागाच्या वटवटींतच गुप्तदानें प्राप्त होण्याची चोख तजवीज करून ठेवितात. तात्पर्य हल्लींचे बहुतेक सर्व कथेकरी पोटाचा धंदा म्हणून कथा करितात. असल्या कीर्तनास यश कशाचें मिळणार ? कीर्तन म्हणजे करमणूक नव्हे; कीर्तन म्हणजे नाटक नव्हे; कीर्तन म्हणजे गायन आणि विद्वत्ता दाखविण्याचें सभास्थान नव्हे. त्या ठिकाणीं सात्विक रसाचें काम आहे. भावना शुद्ध करून हरिरूपीं अंतरंग रममाण करण्याचा तो प्रसंग आहे. हें तत्व साधण्या करितां कीर्तन कारांची खरी खरी वृत्ति कशी असावयास पाहिजे हें कमाल चरित्रा-वरून चांगलें ध्यानांत येण्यासारखें आहे.

असो; कमाल भक्ताची ती वाणी श्रवण करून सावकारानें त्याला दंडवत घातला. कमाल तेथून आपल्या घरीं जाण्याच्यावेळीं त्या श्रद्धाळू सावकारानें गुप्त-पणानें तो हिरा कमालाच्या न कळत त्याच्या कौपिनींत बांधून ठेविला.

कमाल आनंद वनांत परत आल्यानंतर त्याला तें गुप्तदान समजलें. त्यानें लाग-लाच तो हिरा कबीरापुढें ठेविला. त्या कीर्तनद्रव्याचें दर्शन होतांच कबीर व्याकूळ झाला. पतीची ती अनुतापी वृत्ति पाहून त्याच्या कांतेनें त्याला त्याचें कारण विचारलें. कबीरानें कमालाकडे पाठ करून बायकोला सांगितलें " आज या कमालानें आपला वंश बुडविला. कमाल आपला पुत्र आहे हें खरें. पण त्यानें कस्तूरी देऊन राख आणली

आहे. विष्णु–उपासनेचा त्याग करून त्यानें वेताळ प्रसन्न करून घेतला आहे. भागीरथीची गिंडी ओतून त्यांत परटाच्या सौंदणींतलें पाणी भरावें किंवा उच्चैश्रवा देऊन त्याच्याऐवजीं गाढव मोबदला घ्यावें त्या प्रकारचेंच या कमालानें मोठें विपरीत कर्म केलें आहे. रामनामाचा विक्रय करून या कुलघातक्यानें हा अमोलिक हिरा आणला आहे. याला आपला पुत्र म्हणण्याचीही शरम वाटते. ”

बापाची ही वचनोक्ती ऐकतांच कमाल तसाच घराबाहेर पडला. त्यानें तो हिरा सावकाराच्या स्वाधीन केला. पुन्हा घरीं परत येऊन त्यानें तो वृत्तांत कबीरास निवेदन करून पित्याच्या पायास मिठी मारली. लव आणि अंकुश यांच्या पराक्रमामुळें संतुष्टचित्त झालेल्या श्रीरामचंद्राप्रमाणें कबीराला कमालाच्या या कृतीनें फार संतोष वाटला आणि त्यानें कमालास आलिंगन दिलें.

लहान मुलांच्या आंकडीवर
जुनें आणि प्रसिद्ध औषध

जयकर्स चिल्ड्रन्स कन्व्हलशन् रेमेडी

सोल प्रो. जयकर ब्रदर्स, ६६, मरीन ड्राईव्ह, मुंबई १.

: स्टॉकिस्ट :
कांचनलाल वाडीलाल कं. — दवाबझार, मुंबई २.

बाबांची लीला

सौ. अहिल्याबाई कृष्णाजी उपरकर रा. वे. ळ. चाळ खो. नं. २२६ माझगांव मुंबई नं. १० डी. डी. या लिहितात कीं, माझ्या पायास नख लागलें होतें. परतु बरेच दिवस इजा कांहीं झाली नाहीं, परन्तु तारीख २४–८–६३ रोजीं एकाएकीं भयंकर ताप भरला व पायाला एकदम सूज आली. नख लागलें त्यावेळीं मला माझा मुलगा व पती हे सांगत होते कीं, डॉक्टरकडे जाऊन इंजेक्शन घे. तेव्हां मी सांगितलं, मला नख बाद्‌णार नाहीं. एके दिवशीं पायाला जास्त सूज आली तेव्हां मला म्हणाले, तुला सांगत होतों तें तूं ऐकलें नाहीस. तेव्हां मी सांगितलें, मी डॉक्टरकडे जाणार नाहीं, मरून जाईन, बाबांची कृपा. मला तुम्हीं कोणी म्हणु नका, आणि मी मनांत बाबांचा धावा केला आणि सांगितलें कीं मी यांतून बरी झालें तर हा माझाअनुभव साईलीलेंत देईन, असा नवस केला, आणि माझी विनंति ऐकून बाबा धावून आले.

त्यावेळीं मुंबईंत म्युनिसिपल कामगारांचा संप चालू होता. त्या संपाच्या माहितीसाठीं एक इसम आले. माझे पती म्युनिसिपालीटींत नोकरीस आहेत आणि सदर इसम त्यांचे ओळखीचे होते; परंतु ते सुमारें ६ वर्षांनीं या संकटाचेवेळीं आले आणि माझेविषयीं चौकशी केली तेव्हां माझे पती म्हणाले, ती पायानें जास्त आजारी आहे. तेव्हां त्यांनीं माझा पाय पाहिला आणि उद्यां दुपारी औषध घेऊन येईन असें सांगितलें.

तो इसम खालीं गेला, बाबा त्याच्या मनांत शिरले व तो लगेच, आम्ही राहतों त्याच्या समोर मिलटरी कॅंप आहे. तेथें जाऊन त्यांनीं अधिकाऱ्यास रामराम केला व त्याना "मला जरा आंत घ्या, माझी शेजारीण आजारी आहे. तिला औषध पाहिजे," तेव्हां त्या लोकानीं त्यांना आंत घेतलें. त्यानें त्यांस माहिती असलेलें औषध त्यांच्याकडून घेतले व बाहेर येऊन माझ्या मुलास हाक मारली आणि औषध दिलें. तें लगेच लावण्यास सांगितलें. त्याप्रमाणें मीं लावलें. पायाला फारच सूज येऊन तो काळा पडला होता. औषध लावल्यापासून थोड्याच वेळांत सूज कमी होऊं लागली.

माझी एक जिवाची शेजारीण मला पाहण्यासाठीं दिवसांतून तीनचार वेळा येई व मला म्हणे, "बेबीचे आई, तूं इंजेक्शन घे. तुझ्या पायास वीष झालें आहे, मला तुझी भीति वाटते. तेव्हां मी सांगितलें कीं, मी डॉक्टरकडे जाणार नाहीं. बाबा डॉक्टर आहेत नाहींतर मी मरून जाईन. ती बाई रोज येऊन मला त्रास देई. मी स्वस्थ बसे. एके दिवशीं दुपारी बाबांना सांगितले, तुम्हीं येऊन मला सुई द्या. लगेच मी झोंपले तेव्हा स्वप्नांत दोन परिचारिका सुई घेऊन उभ्या. मी त्याना पाहून स्वप्नांत हंसलें व जागी झालें. शेजारणीला हांक मारली व तिला सांगितले, मला बाबांनी येऊन

आदर्श स्त्री-जीवन

साध्वी व पतिव्रता ललितागौरी

लालबहादुर शास्त्री निधन पावल्याचें वृत्त समजतांच 'आतां या जगांत माझें उरलें आहे तरी काय,' अशा दर्दभऱ्या शब्दांत श्रीमती ललितागौरी शास्त्रींनीं हंबरडा फोडला आणि तेथें हजर असलेल्या सान्यांच्या काळजाचें पाणी पाणी झालें. १९२७ सालीं ललितागौरींचा लालबहादुराशीं विवाह झाला आणि तेव्हांपासून त्या सांवलीप्रमाणें त्यांच्याबरोबर वावरल्या. क्षणभरहि शास्त्रीजींना उशीर झाला तरी त्यांचा जीव कासावीस होई. पण देवानें तरी काय सूड उगवला पहा!

वस्तुतः ललितागौरीहि ताश्कंदला जावयाच्या. खुद्द सोव्हिएट पंतप्रधान श्री. अलेक्सी कोसिजिन यांनीहि त्यांच्यासाठीं खास निमंत्रण धाडलेलें. परंतु लालबहादुरांनींच त्यांचें ताश्कंदला न येण्याविषयीं मन वळविलें. ललितागौरींना तेथली थंडी मानवली नाहीं तर! आणि त्यांतच आपण तर सबंध दिवस कामकाजांत असणार, मग ललितागौरींचा वेळ कसा जावयाचा? त्यामुळें आपल्याला मात्र अकारण चुटपुट लागून रहावयाची आणि नेमक्या याच सान्या अडचणी शास्त्रीजींनीं ललितागौरींना सांगितल्या. ठरल्या दिवशीं परतण्याचें आश्वासनहि ललितागौरींना देण्यांत आलें होतें. आपल्या ९० वर्षे वयाच्या मातेला, वयोवृद्ध रामदुलारीला संभाळ असेंहि त्यांनीं मुद्दाम सांगितलें होतें. जणू ते निरवानिरवीची भाषा बोलत होते.

अशा प्रकारें एकमेकांची चिंता करण्यांत आणि भावनांची कदर राखण्यांतच शास्त्री दांपत्यानें आतापर्यंत आपलें जीवन व्यतीत केलें होतें. १० जानेवारीला रात्रीं

दोन सुया दिल्या. तेव्हा तूं मला डॉक्टरकडे जा म्हणून सांगूं नको, मला पधरा दिवस चालता येत नसे. पाय फुटून वाहत होता, बारीक छेद पडला होता. दर्द व सुतासारखे धागे बाहेर पडत होते. पाय काळा झाला होता. शेजारीण परत म्हणाली, "पायांत दर्द आणि पाय सुजला आहे तो छेद बारीक असल्यामुळें काहीं समजत नाहीं. तरी तूं डॉक्टरकडे जा." तिला पाहून मला फार भीति वाटे. मी म्हणे, बाबा मला बरं पाडणार. ती म्हणे डॉक्टरचें औषध घे, मी रात्रीं झोपतेवेळीं बाबांची आराधना केली. हा छेद मोठा होऊं दे. रात्री तीन वाजतां दोन उंदीरमामा येऊन छेद मोठा केला व मी लगेच जागी झालें.

मी माझ्या मुलास उठविलें व मला पाणी तापवून दे आणि किती वाजले ते सांग असें बोललें. रात्रीचे ३ वाजले असें तो म्हणाला. उंदिराचें वीष बाधूं नये म्हणून पाय धुऊन साफ केला आणि सकाळीं शेजारणीस बोलाविलें व बाबांनीं छेद मोठा केला. पायांतील दर्द वाहून पाय बरा झाला हें वर्तमान सांगितलें. एकूण काय? बाबांची माझेवर कृपा आहे अशीच सर्वांवर असो, आम्ही चालू महिन्यांत शिर्डीस जाऊन बाबांचें दर्शन घेतलें.

१०–३० च्या सुमारास पंतप्रधानांनीं ताश्कंदहून स्वगृहीं टेलिफोन केला होता. आपल्या पत्नीशीं आणि कुटुंबीयांशीं बातचीत केली होती. काबूलला उतरून एक दिवस उशिरां येण्याचा कार्यक्रमहि कळविला होता. पण त्यानंतर अवघ्या तीन तासांनींच पंतप्रधान यांच्या व्यक्तिगत चिटणीसानें फोनवरून शास्त्रीजींच्या प्रकृतींत एकाएकीं बिघाड झाल्याचें कळवलें होतें. आणि मग तीच रात्र शास्त्रीजींची काळरात्र ठरली. ललितागौरींवर शब्दशः आभाळ कोसळलें होतें. निष्ठुर देवानें आपल्या आधीं आपल्या लाडक्या लालबहादुराला नेलें अशी करुण तक्रार लालबहादुरांच्या वयोवृद्ध मातेनें केली तर नेमक्या अखेरच्या क्षणीं आपण शास्त्रीजींपाशीं नव्हतों या जाणिवेनें ललितागौरी थिजून गेली. सारींच शोकसागरांत पुरतीं बुडालेलीं. अशा स्थितींत कोण कुणास सांवरणार ! ललितागौरी प्राणांतिक दुःखानें होरपळून गेल्या असल्यास नवल नाहीं. त्यांच्या कपाळावरलें तें ढळढळीत कुंकू आणि हंसतमुख चेहरा ! छे छे; आतां अशा ललितागौरी कदापि पहायला मिळायच्या नाहींत.

ललितागौरींच्या विवाहाच्या पूर्वीची गोष्ट आहे ही ! ललितागौरींचे वडील म्हणाले, "बोला जांवयबापू, हुंडा म्हणून काय द्यायचें ?" शास्त्रीजी लाजले आणि डोळे जमिनीकडे लावून म्हणाले, "देतां आहां तेंच खूप आहे. पण मी तुमच्या भावना दुखवूं इच्छित नाहीं. चरखा आणि खादी द्या झालं !" आजहि तो चरखा शास्त्रीजींच्या निवासस्थानी आहे. चाळीस वर्षांपूर्वी हुंडा म्हणून मिळालेला तो चरखा शास्त्रीजींनीं जतन करून ठेवला यांतच त्यांच्या हळुवार मनाची कल्पना येते.

श्रीमती ललितागौरींनीं शास्त्रीजींना अगदीं काया–वाचा–मनेंकरून वरलें होते. संसारांत त्या इतक्या रमल्या होत्या कीं, सांगतां सोय नाहीं. परिस्थिती बदलली आणि शास्त्रीजी शासनकर्त्यांच्या भूमिकेंत वावरूं लागले. पण ते प्रधान झाले तरी ललितागौरींच्या दिनचर्येंत फरक पडला नाहीं. कुटुंबांतल्या १९ माणसांचें जेवणखाण करण्यांत त्या शब्दशः रंगून जात. आपल्या पतीला वेळच्या वेळीं जेवण मिळावें आणि त्यांच्या पाहुण्यांची बऱ्या प्रकारें ऊठबस व्हावी म्हणून त्यांची सदैव धांवपळ चाले. सकाळीं चुलीवर स्वयंपाकाचें आधण चढण्यापूर्वीं चार तास आधींच त्या [illegible]न आटोपीत आणि देवपूजेसाठीं बसत. अगदीं पाणी गोठणाऱ्या थंडींतहि गार पाण्यानें स्नान करण्याच्या त्यांच्या कार्यक्रमांत कधींहि बदल झाला नाहीं.

मध्यंतरीं शास्त्रीजी बरेच आजारी होते. अक्षरशः डोळ्यांत तेल घालून त्यांनीं त्यांची सेवा केली. परंतु देवपूजेत मात्र त्यांनीं कधींहि खंड पडूं दिला नाही. मग अशा पूजेच्या वेळीं शास्त्रीजींच्या पलंगापाशीं त्यांची मुलगी बसून राही. त्यांच्या परमेश्वरावरील निष्ठेला तुलना नाहीं. परंतु या निष्ठेपायींच त्यांनीं लहानपणीं एक चोरी केली. कधीं तरी त्या रंगांत आल्या कीं आपण केलेल्या 'त्या' चोरीची कथा सांगतात. त्यांच्या गांवांतील एका देवळांतील शिव–मूर्तीवर त्यांचें इतकें मन जडलें कीं, ती

मूर्तीच पळवुन त्यांनीं घरीं आणली. पण हा 'चोरीचा मामला' घरीं समजला तर! चोरीच्या देवाची त्या चोरून पूजा करीत आणि मग पूजा आटोपली कीं, ती मूर्ति आपल्या खोलींत पलंगाखालीं लपवून ठेवीत. पुढें मंदिरांतल्या त्या छोटयाशा मूर्तीची चोरी करणाऱ्या चोराचाहि छडा लागला. पण गांवांतली श्रद्धाळू वडीलधारीं माणसें म्हणालीं, "असूं द्या झालें! एवढ्या लहान वयांत गौरीहराची पूजा बांधणाऱ्या ललितागौरीला खरोखरीच गौरीहर लाभले."

आणि वडीलधाऱ्यांचे शब्द खरे ठरले. चाळीस वर्षांच्या संसारांत लालबहादुर ललितागौरींनी बरे वाईट दिवस सारख्याच आनंदानें अनुभवले. जीवनांतल्या ऊन-सावलीच्या खेळांत कुणालाहि एकटें एकटें वाटलें नाहीं. आणि याची जाणीव शास्त्रीजी-नाहि होती. अठरा महिन्यांपूर्वी शास्त्रीजींनीं पंतप्रधानपद स्वीकारीपर्यंत ललिता-गौरींचें नांवहि कुणाला ठाऊक नव्हतें. मग त्यांनीं खाल्लेल्या खस्तांची कल्पना तरी सर्वसामान्य जनांना कोठून यावी! पण शास्त्रीजींनीं ही गोष्ट अगदीं अभावितपणें एका सभेंत सांगून टाकली!

त्याचें असें झालें. मुंबईतील अनेक कार्यक्रमांना ते आपल्या कुटुंबांतील सर्व मंडळींसह हजर रहात. आपल्याला मिळणाऱ्या आनंदांत कुटुंबीयांनीं सहभागी व्हावें ही त्या मागची भावना! मुंबईतील कॉंग्रेस कार्यकर्त्यांच्या बैठकींत एकदां त्याचें भाषण झालें. नेहमींच्या पद्धतीनुसार यावेळीं त्यांच्या पत्नी श्रीमती ललितागौरी उपस्थित होत्या. कार्यकर्त्यांनीं त्यांच्याबरोबर ललितादेवींनाहि पुष्पहार घातले. 'ललितादेवींना अकारण हार घालावे लागत आहेत असें तर या मंडळींना मनांतल्या मनांत वाटत नसेल ना?' अशी शंका शास्त्रीजींच्या मनाला क्षणभर चाटून गेली असावी. कारण त्यांनीं आपल्या भाषणांत ही शंका अगदीं उघड रीत्या बोलून दाखविली. ते म्हणाले, "माझ्याबरोबर ललितागौरींनाहि हार मिळत आहेत. कुणी म्हणेल त्यांनी तर कांहीच केलेलें नाहीं. मग त्याना हे हार कां! हा मानसन्मान कां! केवळ पंतप्रधान शास्त्री यांची पत्नी म्हणून! पण खरें सांगूं! या माझ्या गळ्यांत पडणाऱ्या हारांचीहि खरी मालकीण तीच आहे. स्वातंत्र्याच्या आंदोलनांत २४–२५ वर्षें माझी सतत तुरुंगात रवानगी झाली. मला काय, तुरुंगांत वरचा वर्ग मिळे. त्या निमित्तानें पोटभर अन्नहि मिळे, पण माझ्या मुलाबाळांचें आणि मातेचें काय! माझ्या या देशभक्तीपायीं आमच्या दरिद्री कुटुंबाची सारी जबाबदारी तिलाच घ्यावी लागत असे. तेव्हां माझा सन्मान होत असताना त्याचा वांटा तिलाही मिळाला पाहिजे, यांत वावगें कांहींच नाहीं."

विनोबांची विचारपोथी

१. अध्यात्मिक व्यवहार म्हणजे स्वाभाविक व्यवहार म्हणजे शुद्ध व्यवहार.

२. हिंदुधर्माचें स्वरूप : आचारसहिष्णुता, विचार-स्वातंत्र्य, नीतिधर्मा-विषयीं दृढता.

३. प्राताची सेवा, संतांची सेवा, दुःखितांची सेवा आणि द्वेषकर्त्यांची सेवा ही सर्वोत्तम सेवा.

४. असत्यांत शक्ति नाहीं. आपल्या अस्तित्वासाठींहि त्याला सत्याचा आश्रय घेणें भाग आहे.

५. सत्य, संयम, सेवा ही पारमार्थिक जीवनाची त्रिसूत्री आहे.

६. जीव-अशुद्ध, असिद्ध, आत्मा-शुद्ध, असिद्ध. ईश्वर-शुद्ध, सिद्ध.

७. ईश्वर, गुरु, आत्मा, धर्म आणि संत हीं पांच पूजास्थानें.

८. मला हिंदुधर्म कां प्रिय आहे?

१. असंख्य सत्पुरुष; रामदेव बुद्धदेव, ज्ञानदेव इ.

२. अनेक सामाजिक व वैयक्तिक संस्था; संस्कार आणि आचार; यज्ञ, आश्रम गोरक्षण इ.

३. शाश्वत नीतितत्त्वें; अहिंसा, सत्य इ.

४. सूक्ष्म तत्त्वविचार; भूतमात्रीं हरि इ.

५. आत्मनिग्रहाचा शास्त्रीय उपायः-योगविद्या.

६. जीवन आणि धर्म ह्यांची एकरूपताः-कर्मयोग.

७. अनुभवसिद्ध साहित्यः-उपनिषद्, गीता इ.

९. ईश्वर शुभहि नाहीं आणि अशुभहि नाहीं. अथवा तो शुभ आहे आणि अशुभहि आहे. अथवा तो केवळ शुभ आहे.

१०. अस्वाद-व्रतांतली प्रगति कशी ओळखावी?

१. प्रत्यक्ष-स्वाद-संशोधन. २. शारीरिक-स्वास्थ्य-संशोधन. ३. कामक्रोधादि विकार-संशोधन. ४. अज्ञान-संशोधन.

११. ध्यान षड्विधः-१. आत्मपरीक्षण, २. ईश्वरचिंतन, ३. वाक्यार्थानुशीलन ४. नामस्मरण, ५ भगवल्लीलावगाहन, ६. सच्चरित्रावलोकन.

१२. मंत्र 'राम-कृष्ण-हरी' राम-सत्. कृष्ण-चित्. हरि-आनंद. माझें नाव मरो. रामनाम जगो. माझें कांहींच नसो. सर्व कृष्णार्पण असो. माझी इच्छा जावो. हरीची इच्छा राहो.

१३. सत्तेचा अभिमान, संपत्तीचा अभिमान, बळाचा अभिमान, रूपाचा अभिमान, कुळाचा अभिमान, विद्वत्तेचा अभिमान, अनुभवाचा अभिमान, कर्तृत्वाचा अभिमान, चारित्र्याचा अभिमान हे अभिमानाचे नऊ प्रकार आहेत. पण 'मला अभिमान नाहीं' असें भासणें ह्यासारखा भयानक अभिमान नाहीं.

१४. मी कामहत आहे. मला पूर्णकाम कर, निष्काम कर किंवा आत्मकाम कर. पूर्णकाम करशील तर तुझ्या चरणीं माझा प्राण वाहीन. निष्काम करशील तर बुद्धि वाहीन. आत्मकाम करशील तर तो कामच वाहीन.

१५ आई, तूं जें मला दिलेस तें कोणीच दिलें नाहीं, पण तूं मेल्यानंतर जें देत आहेस ते तूंहि जिवंतपणीं दिलें नाहींस. आत्म्याच्या अमरत्वाचा एवढाच पुरावा मला बस आहे.

१६. आमच्या आईचीं कांहीं वचनें—

" विन्या, जास्त मागूं नको. लक्षांत ठेव, थोड्यांत गोडी आणि फारांत लबाडी."

" मनुष्यानें उत्तम गृहस्थाश्रम केला तर आईबापांचा उद्धार होतो. पण उत्तम ब्रह्मचर्य पाळलें तर बेचाळीस पिढ्या उद्धरतात."

" पोटभर अन्न आणि आंगभर वस्त्र ह्यापेक्षां अधिकांची गरज नाहीं."

" देवादिकांच्या किंवा साधुसंतांच्या गोष्टीशिवाय दुसऱ्या कोणत्याहि गोष्टी ऐकूं नयेत."

" देशसेवा केली म्हणजे त्यांत देवाची भक्ति आलीच. तरी पण थोडें भजन पाहिजे."

" अत्यंज कांहीं नीच नाहींत. देव नव्हता का विठ्यामहार झाला?"

१७ इतिहास म्हणजे अनादिकालापासून आतांपर्यंतचें सर्व जीवन. पुराण म्हणजे अनादिकाळापासून आतापर्यंत टिकलेला अनुभवाचा अमर अंश.

१८. अनुभव तर्कातीत आहे. श्रद्धा अनुभवाच्या आधारानें राहणारी पण त्याच्याहि पलीकडची वस्तु आहे.

१९. मी कोठें राहू इच्छितों? पहिलें उत्तर–'कोठेंहि.' दुसरें उत्तर–'सत्संगतींत.' तिसरें उत्तर–'आत्म्यांत.'

२०. वेद जंगल आहे. उपनिषदें गाई आहेत. गीता दूध आहे. संत दूध पीत आहेत. मी उच्छिष्टाची आशा राखून आहे.

२१. सुक्रातचें वचन आहे कीं 'पापमात्र अज्ञान आहे.' उलटपक्षीं असेंहि म्हणतां येईल कीं, 'अज्ञान हेंहि पापच आहे.' गीता अज्ञानाला आसुरी संपत्ति म्हणते याचा अर्थ हाच आहे. दुसऱ्याच्या पापाकडे कशा दृष्टीनें पहावें हें सुक्रातचें वचन सांगतें. स्वतःच्या अज्ञानाकडे कसें पहावें हें गीता सांगते.

२२. आत्मविषयक अज्ञान हें प्राथमिक अज्ञान. आपल्या ठिकाणीं हें अज्ञान आहे ह्याची जाणीव नसणें म्हणजे तें 'अज्ञानाचें अज्ञान' किंवा गणिताच्या भाषेंत 'अज्ञानवर्ग.' आपण ह्या अज्ञानवर्गांत सामील आहोंत, ह्या गोष्टीचा इनकार करणें म्हणजे 'अज्ञानघन.' ह्यालाच 'विद्वत्ता' म्हणतात.

२३. लाड करणारी आई असते म्हणून मुलाचें बोबडें बोलणें शोभतें. क्षमाशील परमेश्वर आहे म्हणून मनुष्याचें अज्ञान शोभतें.

२४. परिग्रहाची काळजी घ्यावी तर अंतरात्म्याचा अपमान होतो. परिग्रहाची काळजी न घ्यावी तर विश्वात्म्याचा अपमान होतो म्हणून अपरिग्रह सुरक्षित.

२५. हा मुलगा लहानाचा मोठा 'मी' केला. आणि बाकीची मुलें? 'देवानें मारली'—असें कसें म्हणता येईल! दोन्ही फळें मी पत्करावीं किंवा दोन्ही देवावर सोंपवावी. संतांनीं दुसरा मार्ग स्वीकारला. हिंमत असेल त्यानें पहिला स्वीकारावा.

२६. "पापपुण्याची बुद्धि देवच देतो. त्याला आम्ही काय करणार?"

"होय, त्याचें बरेंवाईट फळ हे तोच भोगतो आहे. त्याला तरी तुम्ही काय करणार!"

२७. कर्तृत्वहीनतेपेक्षां कर्तृत्व श्रेष्ठ. पण कर्तृत्वापेक्षां अकर्तृत्व श्रेष्ठ.

२८. पतिभावानें ईश्वराची भक्ति करणें ह्याला 'मधुरा भक्ति' म्हणतात. मधुरा भक्ति म्हणजे ब्रह्मचर्य. कारण, मधुरा भक्ति करणारी व्यक्ति जर पुरुष असेल तर तिला आपला पुरुषभाव विसरावा लागेल. ती जर स्त्री असेल तर ईश्वराशिवाय कोणाहि पुरुषाविषयीं तिच्या मनांत पतिभाव राहणार नाहीं. पहिल्याचें उदाहरण शुकदेव. दुसऱ्याचें उदाहरण गोपी.

२९. साधन, तळमळ, अनुभव आणि उपकार.

३०. ज्याच्या कामक्रोधांचा जो विषय तोच त्याचा विषय.

"कामक्रोध आम्हीं वाहिले विठ्ठलीं।"

३१. शिष्याच्या ज्ञानावर सही करणें एवढेंच गुरूचें काम बाकी शिष्य स्वावलंबी आहे.

३२. $\frac{\text{सेवा}}{\text{अहंकार}}$ = भक्ति.

३३. आमची आई म्हणे, "देशे काले च पात्रे, हें एक थोडांत आहे. दयेनें वागावें म्हणजे झालें."। मी म्हणे, "अपात्रीं दान करण्यांत दान घेणाऱ्याचेंहि अकल्याण आहे." ह्यावर तिचें उत्तर ठरलेलें होतें; "पात्र–अपात्र आपण कोण ठरवणार? जो गरजू मागायला आला तो परमेश्वरच असतो."

३४. वर्तनाला बंधन असावें म्हणजे वृत्ति मोकळी रहाते.

३५. गीतेंत हिमालय स्थिरतेची विभूति सांगितली आहे. ज्याची बुद्धि स्थिर आहे तो हिमालयांतच आहे.

३६. ज्यांनीं रत्नांची लाखों रुपये किंमत ठरविली ते त्यांची 'अमूल्यता' गमावून बसले. संत खरे रत्नपारखी. कारण, त्यांनीं रत्नांची अमूल्यता ओळखली.

३७. उपनिषदांत 'आकाश–शरीरं ब्रह्म' असें वचन आहे. भक्त भगवंताला नीलवर्ण मानतात. दोहींचा अर्थ एकच. देवाच्या दर्शनाशिवाय डोळे कसे शांत होतील!

३८. शरीरनाश हा नाशच नव्हे. आत्मनाश होतच नाहीं. नाश म्हणजे बुद्धिनाश

डिसेंबर १९६५

या महिन्यांत शिर्डीस बाहेरगावची भक्त मंडळी बरीच आली होती. शिवाय नाताळची सुट्टी असल्यामुळें बरीच गर्दी होती. कांहीं कलाकारानी श्रीपुढें हजेरी दिली ती खालीलप्रमाणें.

कीर्तन

श्रीमती शांताबाई दत्तात्रय पवार, मु. जळकोटवाडी, ता. तुळजापुर, जिल्हा उस्मानाबाद (मराठवाडा) श्रीमती गंगामाई नाशिककर पंचवटी (नाशिक) श्रीमती रखमाबाई वैद्य, मु. कर्जत (कुलाबा) संस्थान गवई मराठे याची कीर्तनें नेहमीप्रमाणें झालीं.

गायन

श्री. प्रभाकर कृष्णाजी चारी, सांताक्रुझ मुंबई, श्री. विष्णु लाडोबा हळदणकर, मु. वसई, जिल्हा ठाणे, श्री. केशव बाळकृष्ण कुलकर्णी पुणे, श्री. रामचंद्र केशव कडलासकर पुणे, श्री. शामराव व्यंकटेश हिंगोलीकर, मु. हिंगोली, जि. परभणी (मराठवाडा) श्री. भरत दत्तात्रय परचुरे, दादर, मुंबई, श्री. मास्रा पी. राजन मु. कुर्ला, मुंबई ७०.

हार्मोनियमवादन

श्री. प्रभाकरराव पेडणेकर, दादर मुंबई.

बुलबुल वाद्यवादन

श्री. महादेव सिताराम कुडतरकर, दादर, मुंबई.

साई संस्थान नोकर भजन मंडळ

या महिन्यांत भजन कार्यक्रम घेण्यात आला.

दत्तजयंती

श्री. दत्तात्रयजयंती प्रित्यर्थ श्रीमंदिरांत श्री. विठ्ठलराव मराठे सं. गवई यांचे (दत्तजन्म कीर्तन) व रात्रौ श्रींच्या रथाची गांवांतून मिरवणुक असे कार्यक्रम झाले.

मोठ्यांच्या भेटी

श्रीमंत सौ. वेणुताई चव्हाण ह्यानी श्रीचे दर्शन पुजन केलें.

मे. राघवेंद्रराव डे. पो. कमिशनर हैद्राबाद.

मे. राव डि. एस. पी. गुंटूर.

मे. पवार अ. पो. कमिशनर मुंबई.

मे. विनायकराव पाटील अध्यक्ष (महाराष्ट्र प्रदेश कॉंग्रेस)

हवा पाणी

शिर्डी येथील हवा चांगली असून रोगराई कांहीं नाहीं.

Books published and Sold by Sai Baba Sansthan, Shirdi

श्री साईबाबा संस्थान, शिरडी संस्थेतर्फे प्रकाशित व विक्रीकरितां ठेवलेली पुस्तकें

(१)	**श्रीसाईसच्चरित्र**	(मराठी)	श्री. दाभोळकरकृत	७-००
(२)	,,	(हिंदी)	श्री. ठाकूर	४-५०
(३)	,,	(गुजराथी)	श्री. सोमपुरा	३-७५
(४)	,,	(इंग्रजी)	Shri Gunaji	४-००
(५)	,,	(Kannad)	N S Anantha Raum	३-००
(६)	**Glimpes of Indian Spirituality**-	by Pradhan		१-००
(७)	**Glimpes of Indian Spirituality**	(Telgu)		१-००
(८)	**श्री साईलीलामृत**	(मराठी)	श्री. आगाशेकरकृत	२-००
(९)	,,	(हिंदी)	श्री. चिटणीस-दिल्ली	२-५०
(१०)	**साईबाबा-अवतार व कार्य**	(मराठी)	श्री. घोड	२-००
(११)	**साईबाबांचे ४ अध्याय**	(मराठी)	श्री. दासगणू	००-५०
(१२)	**सगुणोपासना**	(मराठी)	श्री. भीष्म	००-२५
(१३)	,,	(गुजराथी लिपीत)	श्री. भीष्म	००-२५
(१४)	**श्री रुद्राध्याय ११ वा**	(मराठी)	श्री. दाभोळकर	००-१२
(१५)	**स्तवन-मंजरी**	(मराठी)	श्री. दासगणू	००-१३
(१६)	**श्री साई-सुमनांजली**	(मराठी १०८ नावे)		००-०६
(१७)	**कीर्तन पंचक**	(मराठी)	श्री. देव	१-५०
(१८)	**शीलधी**	(मराठी)	डॉ. गव्हाणकर	००-७५
(१९)	**श्री साईगीतांजलि**	(मराठी)	कवि श्रीपाद	००-१२
(२०)	**Spiritual Symphony**	by R S. Harshid Mehta		२-५०
(२१)	**Side lights on Sai Baba**	(Eng.)	Calcutta	००-७५
(२२)	**Guide to Shirdi**	(English)		००-१२
(२३)	**स्तवनमंजिरी व सुमनांजली**	(मराठी)		००-२०

Colour pictures of Sai Baba by Neroy

(1)	Baba sitting on Stone 15" × 20" Thick	1-00
(2)	,, ,, ,, 9½" × 13½" medium	00-37
(3)	,, ,, in Dwarkamai 9½" × 13½" medium	00-50

Other different poses of Sai Baba in colour according to different sizes varying in prices

Commission to Sellers 25% except on 2 to 10 for which only 25 nP. and 37 nP. for No. 1 Postage Extra (minimum purchase of Rs 15). *Can be had from* (मागवा):

1. **Executive officer Shri Sai Baba Sanstan,**
   P O. Shirdi. Dst. Ahmednagar
2. **Sai Baba Office 'Sai Niketan',**
   Dr. Ambedkar Road, Dadar, Bombay 14

मालक : **श्री साईबाबा संस्थान, शिरडी,** आंबेडकर रोड, दादर, मुंबई १४ करितां

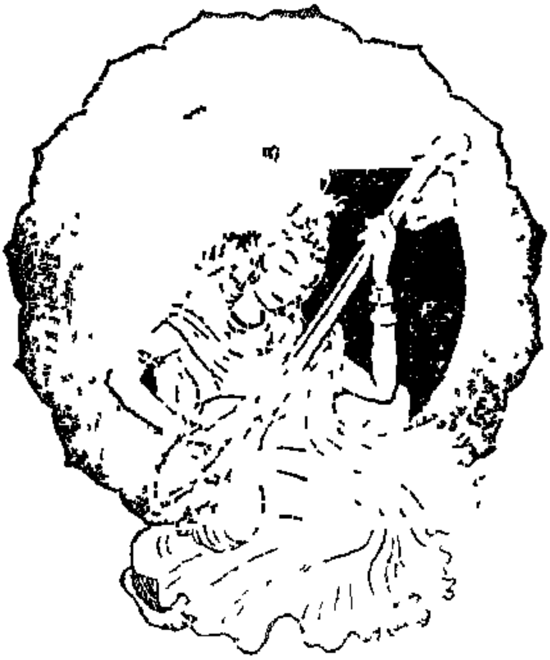

★

संगीताची मोहिनी माणसाला मंत्रमुग्ध करते, त्याचप्रमाणें कुठल्याहि हृदयंगम चित्राची मुद्रणकृति वाचकाला नयनमुग्ध करते!

★

आणि म्हणूनच

हाफ-टोन, लाईन, थ्री अँड फोर कलर ब्लॉक्स, ऑफसेट प्लेटस्, स्टीरियोज इत्यादि आणि त्याचप्रमाणें वैशिष्ट्यपूर्ण सर्वांगसुंदर कॅलेंडर्ससाठीं—

डी. डी. नेरॉय

५३४, सँडहर्स्ट ब्रिज, चौपाटी, मुंबई

टेलिफोन : ७५०४७

डी. डी. नेरॉय यांनीं खास तयार केलेले श्री साईबाबांचीं तीन रंगी चित्रें, द्वारकामाई व दगडावर बसलेले — साईज ६ × ८, १० × १४, १४ × २० खालील ठिकाणीं मिळण्याची खास व्यवस्था केली आहे.

श्री साईबाबा संस्थान

मु. पो. शिर्डी, जि. अहमदनगर व

साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, दादर, मुंबई १४.

मुद्रक: श्री. कृ. सापळे, रामकृष्ण प्रिंटिंग प्रेस, मोरबाग रोड, दादर, मुंबई १४.
संपादक व प्रकाशक: वी. जी. पोतनीस, 'साई निकेतन', डॉ. आंबेडकर रोड.

श्री साईलीला

स्थापना १९१६

साईबाबांच्या

मूर्ती पूजेचीं भांडीं

व

चांदीचे

सोन्याचे

मोत्यांचे

सर्व प्रकारचें दागिने तयार करणारी मुंबईतील विश्वासू सुप्रसिद्ध पेढी

ई. आर. मालपेकर

जितेकर चाळ, ठाकुरद्वार, मुंबई नं. २ टे. नं. २९६३१

श्री साई वाक्सुधा

संतांचें महत्म्य शब्दांनीं वर्णन करून सांगतां येणार नाहीं. तें अगाध आहे. संतांच्या सान्निध्यांत मरण येणें यासारखें भाग्य नाहीं. त्या मृतानें जीं नाना पापे केली असतील त्याची संतसमागमामुळें राखरांगोळी होऊन जाईल. तो मनुष्य जन्ममरणाच्या फेऱ्यांतून सुटला, त्याला वैकुंठसुख प्राप्त झालें म्हणून समजावें. लोखंडाला परिसाचा स्पर्श झाला असतां त्याचें सोनें होतें नाहीं का ? तसाच हा प्रकार आहे. यासाठीं संतसमागमांत नेहमीं रहाण्यासाठीं झटावें.

—श्रीसाईसच्चरित्

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचें अधिकृत मासिक]

वर्ष ४४ वें] मार्च १९६६ [अंक १२ वा

: संपादक :

श्री. बी. जी. पोतनीस

वार्षिक वर्गणी रु. ५ (ट. ख. सह)

टे. नं. ४४३२६१

: कार्यालय :

साई केतन, डॉ आंबेडकर रोड, खोदादाद सर्कल जवळ, प्लॉट नं. ८०, बी, दादर, मुंबई १४.

प्रिय वाचक—

श्रीरामकृष्ण परमहंस यांना एका भक्तानें असा प्रश्न विचारला कीं, "आमचें मुख्य कर्तव्य कोणतें बरें ?"

रामकृष्ण म्हणाले, सदैव देवाशीं संबंध जोडून रहाणें, त्याचा विसर कधींही पडूं न देणें, हेंच आपलें मुख्य कर्तव्य.

आपल्यापुढे दोन मार्ग आहेत, एक कर्मयोग व दुसरा मनोयोग.

संसारी माणसें कर्मयोगाच्याद्वारें म्हणजे त्यांचें जें नियत कर्तव्य असेल तें मनापासून व इमानें इतबारें पाळण्याच्याद्वारें तो योग साधीत असतात.

ब्रह्मचर्य, गृहस्थाश्रम, वानप्रस्थ व संन्यास या आपल्या जीवनाच्या चार प्रमुख पायऱ्या आहेत. कांहीं ना कांहीं उद्देश मनांत बाळगून तो प्राप्त व्हावा म्हणून कर्म करायचें हें उद्दिष्ट संन्यास दीक्षा घेतलेल्यानीं अजिबात टाळलें पाहिजे. त्यानीं आपलीं रोजची कामें करावी, परंतु त्याचें अमूक फळ मिळालेंच पाहिजे ही आकांक्षा सोडून दिली पाहिजे. संन्याशाने सर्व गोष्टींचा संन्यास घेतला पाहिजे. त्यानें सदैव त्याच्या सान्निध्यांत रहाण्याचा, त्याचें स्मरण करण्याच्या वृत्तीत राहिलें पाहिजे. माझें पोट कसें भरेल, मी कुठें राहीन याची चिंता सोडून दिली पाहिजे. भिक्षा हेंच त्याचें पोटाचें साधन. जागा मिळेल तेथें पडायचें. कशाचाही लोभ बाळगायचा नाहीं. तीर्थयात्रा, नामजप, पूजाअर्चा हेंच त्याचें सर्वस्व असावें.

तुमच्या वांट्याला कोणतेही कामधाम आलेले असो. हलके असो, श्रेष्ठ असो. तें प्रामाणिकपणें करीत असतां, त्याच्या फळाबद्दल तुम्ही निश्चिंत असलें पाहिजे. फळ देवाच्या हातांत. त्याची विवंचना तुम्हीं नाहीं करायची. देव काय करायचें तें करील. तुम्हीं फळाची अपेक्षा न करतां आपल्या हातांतील काम पार पाडण्यासाठीं मनापासून झटायचें.

दुसरा एक मार्ग सांगितला आहे. कोणता ? मनोयोग ही एक मोठी साधना आहे. त्या साधनेंत जो कोणी गुंतलेला असतो त्याच्या हालचालीची बाहेर कांहीं-एक चिन्हें दिसत नाहींत. त्यानें मानासिक दृष्ट्या देवाशीं आपलें संधान बांधलेले असतें. शुकदेव यांनीं तोच मार्ग स्वीकारला होता. अशीं आणखीं पुष्कळ उदाहरणें सांगतां येण्यासारखीं आहेत. त्यांनीं स्वतःच्या जीवितासंबंधीं काळजी सोडलेली असते. लक्षच नसतें त्यांचें देहाकडे. केस वाढताहेत, दाढी वाढत चाललेली असते. लक्षच कुठें असतें त्याचें बाह्यांगाकडे !

एखादा साधक पायरी पायरीनें जेव्हां परमहंस पदापर्यंत पोहोंचतो तेव्हां त्याला कशाची शुद्धि रहात नाहीं. सारें गळून पडतें. त्याच्यापुढें एकच गोष्ट सतत असते.

त्याचें आराध्य दैवत. त्याच्यावर त्याचें सारें लक्ष खिळून गेलेलें असतें. मनानें तो देवाशीं एकरूप झालेला असतो. तो स्वतःसाठीं कांहीं करीत नाहीं. कांहीं केलेंच तर दुसऱ्यांचें मार्गदर्शन.

कर्मांच्याद्वारें भक्त ईश्वराशीं एकरूप होऊं शकतो किंवा मनाच्याद्वारें तो त्याच्या सान्निध्यात सदैव राहूं शकतो. भक्ति ही अजब अमृतवल्ली आहे, तिच्यामुळें तुमच्या अंतःकरणात प्रकाशाचा प्रवेश होऊं शकतो.

भक्तीचा पारा जसजसा चढत जाईल तसतसे तुम्ही सुखासीन होत जाऊं लागाल. मग कुंभकाचा अनुभव तुम्ही घेऊं शकाल. मनाची जेव्हां संपूर्णपणें एकाग्रता होते तेव्हां असीम शांततेचा भक्ताला अनुभव येऊं लागतो. आपल्या श्वासोच्छ्वासावर परिणाम घडून येतो. सर्वत्र शांत, शांत भासूं लागतें. बुद्धि प्रगल्भ होते. त्या बुद्धीला सूक्ष्म धार येते. तिच्याद्वारें आरपारचें सर्व कांही दिसूं लागतें.

त्याच्या वांट्यास हें सामर्थ्य येतें त्याची त्याला कांहींच जाणीव नसते.

तेव्हां भक्तियोगाच्याद्वारें माणसाला सर्व कांहीं साध्य करून घेतां येतें. त्याची जो कांस धरील तो तरला म्हणून समजावें.

भगवान रामकृष्ण पुढें स्वानुभव सांगतांना म्हणतात, "मी जगन्मातेपुढें तिच्या भेटीसाठीं रडरड रडलों आहे. अगदीं ओक्साबोक्शीं रडलों आहे." म्हणत असें कीं, "हे माते जें तुझें रूप योग्यांना आकलन करतां आलें तें मला आकलन करतां येऊं दे. मला कडकडून मिठी मारून तुला एकदां भेटूं दे."

माझें तें अंतःकरणापासून बाहेर पडलेलें आक्रंदन ऐकून मातेच्यानें मला भेटल्याशिवाय रहावलें नाहीं.

जो भक्त अगदीं अंतःकरणापासून मातेला हांक मारतो तिच्या हांकेला ती ओ दिल्याशिवाय रहात नाहीं. ती आपल्या भक्ताला भेटण्यासाठीं धावत लगबगीनें येते.

जगन्माता माझ्या हांकेसरशी मला येऊन भेटली आणि तिनें माझी सारी कोडीं सोडवलीं. वेद, शास्त्रें, पुराणें तंत्र मंत्र सारें कांहीं तिनें मला उलगडून दाखविलें, माझ्या सर्व शंकाचें निरसन केलें.

श्रीरामकृष्णानीं सांगितलेला हा स्वानुभव प्रत्येकानें आपल्या अंतःकरणावर कायमचा कोरून ठेविला पाहिजे. एवढेंच नव्हे तर तो आचरणांत आणण्यासाठीं प्रत्येकानें मनापासून झटलें पाहिजे. त्यांतच जीवनसाफल्य आहे. हा जीवनसाफल्याचा महामंत्र आहे. श्रीसाईबाबानीं आम्हां भक्तांना हा मंत्र परोपरीनें जीवनभर सांगितला. ज्यानीं त्याचें आचरण केलें ते तरले, त्याप्रमाणें त्याच मार्गानें जाण्याची बुद्धि साई-कृपेनें तुम्हां-आम्हां सर्वांना होवो हीच प्रार्थना.

" अंतीम शोध "

लेखक : केशव कृष्ण प्रधान

माणसाच्या नित्याच्या धडपडींतून व मनांत उद्भवणाऱ्या नानाविध कल्पनांतून त्याचा अंतीम शोध कसला चाललेला असतो, याविषयीं विचार केला तर कोणाचीही मती गुग झाल्याशिवाय रहाणार नाहीं. नेहमीच्या आयुष्यांत पाहिले तर चिंता, भीति, व्यग्रता, मानसिक दौर्बल्य, नानातऱ्हेचे रोग, दारिद्य, जरा व मृत्यु या सर्व दुःखांचा विचार करिता क्षणोक्षणीच्या आयुष्यामध्यें सुख अंशमात्र तरी असते किंवा नाहीं ह्याबद्दल शंका वाटते. तरीदेखील त्या कल्पिलेल्या किंबहुना त्याच्या अस्तित्वाविषयीं शंका आहे, अशा सुखाच्या लवलेशासाठीं प्रत्येकजण आयुष्यात अनंत यातायातीतून जात असतो. त्यातच भर म्हणजे सर्व गोष्टीविषयीं अनिश्चितता असल्याकारणानें तो सुखाचा लवलेश मिळत आहे असें समजले तर तें सुख वाढण्याची गोष्ट तर बाजूलाच राहो, पण तें सुख किती वेळ टिकेल हा त्याला संभ्रम पडतो. कधींकधीं असें वाटतें कीं, मानवाला केवळ फसविण्यासाठीं अथवा त्याची क्रूर चेष्टा करण्यासाठीं, त्याला जन्माला घातले असावें, व हा त्याचा जन्मदाता व मग तो निसर्ग असो किंवा देव असो, तो राक्षसीवृत्तीचा असावा. आयुष्य आहे तोवर निरर्थक त्याच त्याच गोष्टी करून या विशाल पृथ्वीतलावरील एक क्षुद्र मानव आपली स्वतःचीच दांडगी फसवणूक तर तो करून घेत नाहींना, असा संशय वारंवार मनात डोकावतो. गेला तो दिवस आपला, व आला तो दिवस कसा जाणार याच निराशजनक वृत्तीचा अवलंब करून माणसें जीवन कंठीत असतात असें वाटतें.

प्रत्येक माणसाच्या जीवनांत त्याच्या ओळखीचा असा एक लहानसा कालखंड असतो. बालपणची बरीच वर्षे सर्वसाधारण अज्ञानातच जातात. तारुण्यात जरा कुठे आयुष्याविषयीं नीट विचार करण्याची कांहीं वर्षे जातात न जातात तोच त्याला मृत्यु भेडसावू लागतो. ना आगा ना पिछा या परीस्थितींत आयुष्यांत केलेल्या धडपडींना कितीसा अर्थ असणार! जगत आहोत तोपर्यंत नीट आयुष्य जावे, मृत्युनंतर कोणी पाहिलें आहे! व त्यावर विचार करून तरी त्यातून निष्पन्न काय होणार! एवढ्या जगड्व्याळ विश्वाचा विचार माझ्यासारख्या क्षुद्र मानवाला करता येणें शक्य नाहीं. साधूसंत परमेश्वर परमेश्वर म्हणतात तो खरोखरच आहे किंवा नाहीं! याविषयीं विचार करूनसुद्धा मला त्यांतील कांहीं कळणें शक्य नाहीं. मग त्या भानगडींत पडा कशाला! आली वेळ सरली म्हणजे पुरें!

एवढाच विचार करून मानव जर थांबत असता तरीही पुष्कळ बरे झाले असते. परंतु या तऱ्हेनें आपल्या वांट्याला आलेले आयुष्य कल्पीलेल्या सुखसमाधानांत जर त्याला घालविता आले असते तर तो हजारो जीवजंतु ज्याप्रमाणें जन्माला येतात व मरतात त्याप्रमाणें सुखानें जगला असता व मेला असता. परंतु तेही त्याच्या नशिबांत ठेवले नाहीं. आहे या परिस्थितिपेक्षां जास्त चांगली परिस्थिती मला असावी, मला जें मिळत आहे त्यापेक्षां जास्त मिळावे, माझ्या एकामागुन एक वरचढ उत्पन्न होणाऱ्या सर्व वासनाची तृप्ती व्हावी, या ईर्षेनें मानवांच्या जीवनांत केवढी भयंकर धडपड चाललेली असते ! व त्यामुळें तो या मानलेल्या सुखाला देखील आंचवतो !

या सर्व गोष्टींचा विचार केला असता ' धरले तर चावतें व सोडलें तर पळतें ' अशी माणसांची जीवनामध्यें स्थिती होते. परंतु आपल्याला कांहींतरी कधींही न गाहींशा होणाऱ्या सुखशांतीचा लाभ व्हावा असें सदैव त्याला वाटत असतें. त्याच्या सर्व धडपडीचा हा एकच निष्कर्ष काढतां येतो. जगाचें कांहींहि बरें वाईट होवो मी मात्र पूर्ण सुखी झालों पाहिजे हाच माणसाचा हट्ट आहे. आम्हांला परसुखांसाठी धडपडावयाचें आहे, कांहीं राजकीय किंवा सामाजिक सुधारणा करावयाच्या आहेत, आमच्या देशाचा इतिहास उज्वल करावयाचा आहे, मानव जातीचा उद्धार करावयाचा आहे, वगैरे ध्येयें मानवांच्या मनांत खोल उतरली तरीदेखील, त्याचा हें सर्व करण्यामागील उद्देश स्वतःला सुखी करण्याचा असतो असेंच आपल्याला दिसून येईल.

मनुष्यांचे खरोखर त्याच्या स्वतःवरें इतकें प्रेम असते कीं स्वतःशिवाय त्याला दुसरा कोणीहि प्रिय नसतो, हें सत्य आहे. उपनिषदात् ह्या सत्याला दुजोरा दिला आहे. तेथें स्पष्टच लिहिलेलें आहे की, मानवाला त्याची प्रत्यक्ष बायको, मुलें, घरदार, संपत्ति वगैरे सर्व गोष्टी आपल्या स्वतःसाठीं म्हणजे स्वतःच्या सुखासाठीं हव्या असतात. सत्य हें नैसर्गिक असते. तेव्हां त्या सत्याला सोडून कुणीहि वागूं शकत नाहीं. त्याचा अर्थ आमचे सर्व समाजसेवक, राजकीय कार्यकर्ते किंबहुना जगत्वंद्य अशा सर्व विभूती स्वतःवरच प्रेम करीत आल्या आहेत. त्याच्या जीवनाचा सर्व खटाटोप जरी मानव जातीच्या कल्याणासाठीं वरवर दिसला तरीदेखील तो शेवटीं स्वतःच्याच कल्याणासाठीं असतो. या सकृतदर्शनी दिसणाऱ्या विसंगतीचे निराकारण कसें करावयाचें ?

माणूस स्वतःवर खरोखर जाणूनबुजून प्रेम करतो का ? तो जर त्याच्या नकळत स्वतःवर प्रेम करीत असेल तर मला वाटतें त्यानें जाणूनबुजून स्वतःवर खऱ्याखुऱ्या अर्थानें प्रेम करावयास शिकलें पाहिजे. म्हणजे ही विसंगती रहाणार नाहीं. आपण आपल्यावर खरें प्रेम करावयाचें म्हणजे काय करावयाचें ? याचा अर्थ असा कीं, आपल्याला मनापासून खरोखर काय करावयास आवडते कीं ज्यापासून आपल्याला सुख मिळेल ! याचा त्यानें नीट खोलवर विचार करावयास पाहिजे. हा विचार करीत असतांना आपल्या जीवनावर ज्या नीतितत्वांचा परिणाम

झाला आहे, किंवा होऊं पहात आहे त्या सर्व नीतितत्वांचा अंतीम अर्थ काय आहे. ती आपल्याच सुखासाठी आहे का दुःखासाठी आहे हे नीट तपासून पाहिले पाहिजे. चारचौघात बरें दिसावे, चारचौघांनी आपल्याला चांगले म्हणावे, या केवळ सामाजिक प्रतिष्ठेसाठी आपण नीतितत्वे पाळत आहोत का या नीतितत्वाच्या पालनामुळें आपलाच फायदा होतो, या गोष्टीकडे आपण नीट लक्ष देऊन पाहिले पाहिजे. मनांत वागावयाचें आहे एका तऱ्हेनें, पण वागत आहोत दुसऱ्या तऱ्हेनें असें का होते हा प्रश्न आपण आपल्याला विचारायला पाहिजे. उदा. आपण आपल्यावरील विशेषतः आर्थिक जबाबदारीचे फार मोठे स्तोम माजवितो. आपल्याला मिळणाऱ्या मर्यादित अर्थप्राप्तीत आपण आपला संसार चालवून इतरहि कोणास मदत करिता आली तर ती करू पहातो. आतां ही मदत आपण चारचौघांत बरी दिसते म्हणून करतो, की, खरोखर ज्या कारणास्तव आपण मदत करतो त्या कार्यावर आपले प्रेम असते म्हणून करतो ? ज्या इसमाला आपण मदत करतो त्याचे बरें व्हावे म्हणून मदत करतो, का त्यानें आपल्याला बरें म्हणावे म्हणून मदत करतो ? अशा एक ना अनेक प्रश्नामागील आपला खराखुरा हेतु जर आपण शोधून काढला तर आपले खरे स्वरुप आपल्याला कळून येईल. अशाच तऱ्हेचा ढोंगीपणा आपल्या वागणुकीत आपण नीट विचार केल्यास आपल्याला दिसून येईल. हीच दृष्टी जर आपण आपल्यामध्यें निर्माण होणाऱ्या काम, क्रोध, मद, मोह मत्सर या विकाराकडे वळविली तर आपल्याला असें आढळून येईल की आपण क्षणाक्षणाला त्या विकारांच्या स्वाधीन होत असतो व त्यापासून होणाऱ्या सुखाकडे किंवा दुःखाकडे मनांमध्यें सारखे ओढले जात असतो. परंतु आपल्या मनामध्यें अशा तऱ्हेच्या विकारांचे तुम्मळ युद्ध चालले आहे हे बाहेर समाजाला न कळविण्याची आपण खबरदारी घेत असतो. हा सर्व खटाटोप घरीं, दारी, चारचौघांत, आपलें नांव खराब होऊन नये या करितांच निव्वळ असतो. परंतु या सर्व गोष्टींचा जर अत्यंत खोलवर विचार करावयास आपण शिकलो तर आपल्याला खात्रीनें अंतर्यामी खुपच मोकळे वाटू लागेल व आंत एक आणि बाहेर एक अशी नित्य अनुभवाला येणारी आपल्या मनांची गुदमरलेली अवस्था नाहीशी होईल. तेव्हां जसे शरीरानें पेलेल तेवढेच वजन माणूस उचलतो तसेंच मनानें पण जेवढी स्वाभाविक नीतितत्वें आपल्याला पेलता येतील तेवढीच आपण आचरणांत आणू. उगीच मीं असा आहे, व मी तसा आहे—नव्हे मी सर्व सद्गुणांचा पुतळा आहे असें चारचौघांत दाखवित आपण मिरविणार नाहीं. आपल्या मानसिक मर्यादा आपण

ओळखून आपण आपल्या स्वतःशी तरी या मर्यादा कबूल करू. आपल्या सर्व मानसिक दुःखाचा उगम आपल्या मनांतच आहे. परंतु सवयीमुळें व समाजातील प्रतीष्ठेसाठीं धडपडण्यामुळें आपण त्या दुःखाला बाहेरील परिस्थिती कारणीभुत होत आहे असें दाखविण्याचा प्रयत्न करीत असतो. खरें पाहिले असतां आपल्या भोवतालचे चिमुकले जग आपल्याच मानासिक निर्मितीचा एक भाग असते. जसे आपण तशीच भोवतालची परिस्थिती. हा अनुभव आपल्याला पदोपदी येत असून सुद्धां आपण दोष भोवतालच्या परिस्थितीला देत असतो. आपल्या--स्वतःला देत नाहीं त्यामुळें आपल्या दुःखाचा निरास करण्याचे आपण पदोपदीं--नकळत टाळीत असतो. दुसऱ्याचा द्वेष करणाऱ्या माणसाला, दुसरें लोक माझा द्वेष करीत आहेत असें वाटतें. लोभी माणसाला सर्व जग लोभी आहे असें भासते. गर्विष्ठ माणसाला दुसरी माणसे फार गर्विष्ठ आहेत असा भास होतो. निंदा करणाऱ्या माणसाला लोक आपली निंदा करीत आहेत असें उगीचच वाटते. अशा तऱ्हेनें आपण आपल्या भोवतालचे चिमुकले जग धुसर धुरकट करून स्वतःला त्यांत गुदमरून टाकीत असतो. बाउलट आनंदी माणसाला जगांत सर्व बाजूला आनंदच पसरला आहे असें सारखें वाटत असतें. तेंच दुःखी माणसाला सर्वत्र दुःख पसरलें आहे असें विनाकारण वाटून तो आपलें जीवन दुःखी करतो. हा सर्व आपला नित्याचा अनुभव आहे.

मानवी मन हें सदैव गतीमान् असून मानवी विकार ही गती सहस्र पटीनें वाढवितात. तसेंच मानवी मनाला जशी गती द्यावी त्या तऱ्हेची गती मिळते हें वरील उदाहरणावरून आपल्या लक्षात आलें असेलच. मानवी मनांची गती ही एक विशिष्ट वाटोळ्या चाकोरीत फिरत असते किंवा घड्याळाच्या लंबकाप्रमाणें एकदां एका बाजूला तर दुसऱ्यांदां त्याच्या एकदम विरुद्ध बाजूला फिरत असते, असें म्हटलें तरी चालेल. कधीं द्वेष तर कधीं प्रेम, कधीं फुशारकी तर कधीं नम्रता, कधीं सज्जनपणा तर कधीं दुर्जनपणा. मानवी बुद्धी लंबकाच्या सतत गतीला स्थिर करून समतोल राखण्याचा प्रयत्न करते, परंतु तो समतोलपणा फार वेळ टिकूं शकत नाहीं. मनाच्या या स्थितीमुळें मन बुद्धीमागील एका स्थिर असलेल्या आपल्याच आनंद स्वरूपाला आपण हरघडी मुकतो. कधीं काळीं जर मनाच्या समतोल स्थितीतून आपल्याला या आपल्या दिव्य स्वरूपाचें दर्शन झालें तर आपण चिरकाल आनंदांतच राहूं. परंतु हा समतोलपणा टिकविण्याचें कार्य आपणांस फार दुष्कर आहे असें वाटतें. नीतितत्वें मनांचा हा समतोलपणा टिकवून आपणांस आपणच आनंदी कसें करावें हा मार्ग सतत दाखवित असतात, व तोच त्यांचा खरा उद्देश आहे. तो उद्देश सफल होण्यासाठीं आपण आपल्या विकारांकडे नीट लक्ष लावून पाहिलें पाहिजे. त्यांतच आपलें हित आहे. याचाच अर्थ आपण आपल्यावरच नीट प्रेम करावयास शिकलें पाहिजे. व

हित कशांत आहेत हे समजून घेतले पाहिजे. म्हणजे आपल्या लक्षांत येईल कीं, सत्य–असत्य, राग–द्वेष, काम-प्रेम, या मनाला दिल्या गेलेल्या दोन परस्पर विरोधी अवस्थांच्या मागे तो अमर अविनाशी आनंद कायम स्वरूपात आपल्याच ठिकाणी वास करीत आहे व त्याचा बाहेरील परिस्थितीशीं कांहींएक संबंध नाहीं. बाहेरील परिस्थिती, बाहेरील परिस्थिती, ही आपली खोटी ओरड आहे, खोटे ढोंग आहे.

जगांतील सर्वश्रेष्ठ विभूती याच आनदाचा आश्रय घेऊन श्रेष्ठपदाला पोहचल्या. त्यांच्या अंतरंगातील अविनाशी आनंदाशिवाय, त्यांनीं बाहेरील परिस्थितीची कोणत्याहि तऱ्हेची क्षिती बाळगली नाहीं. निंदा–स्तुति, श्रीमंती–गरीबी, जीवन–मृत्यु, या द्वंद्वामागील केवळ अविनाशी स्वरूपासाठींच ते जगले व त्या अनुषंगानें जे पद त्यांस मिळाले, त्यांतच समाधान मानले. तीच त्यांच्या जीवनाची इतिकर्तव्यता ठरली.

मानवाच्या अंतिम शोधाची ही फलश्रुति आहे.

जनतेचें आरोग्य म्हणजेच राष्ट्राचें सामर्थ्य

राष्ट्र सामर्थ्यवान करण्यासाठीं बलवान व्हा. यांसाठीं नियमित व्यायाम आणि खेळ खेळणें जरूर आहे. यांसाठीं लागणारी उपकरणें म्हणजे डबेल्स, लेझीम...यासारखा सर्वश्रेष्ठ माल आम्ही बनवितो. नगरपालिका, जिल्हा परिषदा, ग्रामपंचायती, व्यायाम शाळा, विकास केंद्रें यांना माल पुरवितो.

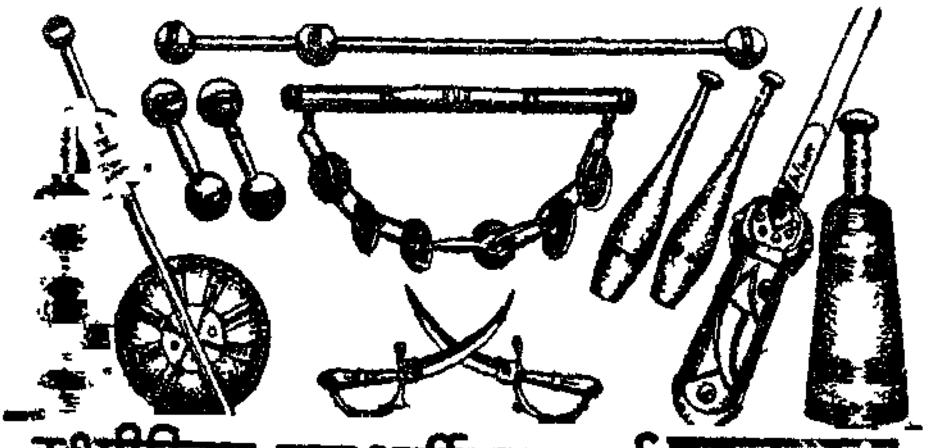

लक्ष्मीविजय वुडन आर्टिकल वर्क्स, ८५ बापू खोटे स्ट्रीट, जांभळी मोहल्ला, मुंबई ३

प्रोप्रायटर—डी. एच्. साखरकर

भगवद्भक्त कबीर

[उत्तरार्ध]

कोणे एके प्रसंगीं प्रहर रात्रीच्या सुमारास कित्येक संतजन पाहुणे म्हणून कबिराच्या घरीं अकस्मात् आले. कमालानें लागलीच त्यांना सत्कारपूर्वक बसण्यासाठीं आसन घातलें. भलत्याचवेळीं इतके साधू आलेले पाहून कबिराच्या पत्नीस मोठा उल्हास वाटला. मोठमोठ्या वेदांताच्या बाता मारून, दारामध्यें भिक्षेस आलेल्या भिकाऱ्यास शिव्यागाळी घालून आपल्या विद्वत्तेची पुर्तता करून दाखविणाऱ्या पोटभरू पंडितांप्रमाणें कबीराची वृत्ति नुसती लौकिकी नसल्यानें संतांचा तांडा दारांत उभा राहिलेला पाहून कबिरास पुर्ण समाधान वाटलें. दिव्यामध्यें तेलवात घातली असतां तो जसा तेजःपुंज दिसतो तसा त्या साधुसंतांच्या आगमनानें कबीरदास हर्षयुक्त दिसूं लागला. त्यानें कांहींच न करितां आपल्या पत्नीला स्वयंपाक करण्यास सांगितलें. कबिराच्या घरांत एक पसाभर धान्य सांपडण्याचीही मारामार होती. तेव्हां कबिराची आज्ञा पूर्ण करण्याबद्दल त्याच्या त्या साध्वी स्त्रियेला मोठें संकट प्राप्त झालें. साधुजनांना तसेंच उपाशी ठेवावें तर सत्वहानी होण्याचें भय वाटूं लागलें. तेव्हां विचार करून ती कुलवंत कामिनी आपल्या भ्रताराम म्हणाली, "घरांत मूठभरही धान्य नाहीं. विकत आणावें तर जवळ द्रव्य मुळींच नाहीं. शेजाऱ्यापाजाऱ्याकडून शिधासामग्री उसनी आणावयास जावें तरी इतकें सामान दरिद्र्याला उसने कोणी देणार नाहीं." बायकोचे भाषण खरें आहेसें जाणून कबीर विचारांत पडला. मग त्यानें त्या संतांना तसेंच विन्मुख लाविलें काय ? एखादी संकुचित अडचण सांगून त्यांना घरांतून खुषीनें हुसकवून लाविलें काय ? नाहीं, नाहीं. अशी गोष्ट कोणी मनांतही आणूं नये. सर्व भूतांच्या ठिकाणीं आत्मभाव ठेवणारा कबीरासारखा महात्मा आपल्या घरांतून कोणालाही विन्मुख परत लावील असें संभवनीयच नाहीं. बायकोच्या सूचनेवरून संतांची तृप्ति करण्याकरितां कबीर-कमालांनीं चौर्यकर्म करावें असें ठरविलें.

कबीरानें लागलीच एक तरवार धारण केली. कमालानें पहार घेतली; आणि कोणाचें तरी घर किंवा दुकान फोडण्याकरितां ही बापलेकांची जोडी घरांतून बाहेर पडली. तो मध्यरात्रीचा समय होता. सर्वत्र निद्रावश झाले होते; अशा वेळीं ते दोघेजण गांवांतल्या पेठेमध्यें प्राप्त झाले. त्या दोघांनीं एका मोठ्या वाण्याचें दुकान फोडिलें. कमाल आंत शिरला आणि कबीर बाहेर राहिला. वाण्याच्या खजिन्याच्या पेटींत पुष्कळ द्रव्य आहे असें कमालाच्या ध्यानांत आलें, पण त्यांना द्रव्याची जरूर नव्हती. आपला

वाडा बांधावा, बायकोच्या अंगावर दागिने घालून तिला पिवळी करून सोडावी, गाड्याघोडी उडवून चैन करावी या बुद्धीनें ते स्तेन–कर्मास निघाले नव्हते. संत–जनांचे आरमे तृप्त करण्याकरिता त्यांना शिधा पाहिजे होता. पात्रामध्यें अन्नाचे पर्वत वाढले तरी क्षुधार्थी पोटापुरतेंच अन्न खाणे, किंवा गंगाबाईच्या विस्तीर्ण पात्रांतून तृषाक्रांत आपली तहान भागण्यापुरतेंच चार ओंजळी पाणी झोंकून चालता होतो त्याप्रमाणें कमालानें त्या दुकानांतून कणीक, तांदूळ, डाळ, तूप, साखर, हिंग, जिरें इत्यादि जरूर ते पदार्थच हळू हळू बाहेर नेऊन कबीराच्या स्वाधीन केलें. आपलें काम भागलेंसें पाहून कमालानें चौर्यकर्म थांबविलें आणि तो बाहेर पडूं लागला. इतक्यांत चोराच्या मनांत विलक्षण विचार उद्भवला! नादत्या घराला आग लावणें, निश्चिंतपणानें घोरत पडलेल्या वैऱ्याला ठार मारणें, इत्यादि गोष्टीप्रमाणेंच एखाद्या निद्रिताचें घर लुटणें हें कर्म नर्काचें साधन आहे असें समजून त्या कमाल चोरानें त्या वाण्याला जागें करून पळून जाण्याचा बेत केला. निद्रानंदांत निमग्न असलेल्या शेटजीस सावध करून कमालानें त्यास आपलें चौर्यकर्म विदित केलें आणि तो पळून जाऊं लागला. हा कोणी पक्का दरवडेखोर आहे असें जाणून तो वाणी त्याच्या मागें धांवला. राजहंसावर ससाण्यानें झांप टाकावी किंवा पुष्पवाटिकेंत संचार करणाऱ्या कोकिळेला हिंसकानें धरावी त्याप्रमाणें कमाल भिंतीला पाडलेल्या छिद्रामधून बाहेर पडणार तोंच त्या वाण्यानें त्याचे दोन्ही पाय पकडले. कमरेपर्यंतचा भाग छिद्राबाहेर व बाकीचा भाग छिद्राच्या आंत अशी कमालाची स्थिति झाली. वाणी आतून ओढीत आहे व कबीरदास बाहेर ओढीत आहेत त्या योगानें आपली ओढाताण होत आहेसें जाणून कमालानें कबिरास सांगितलें "मी वाण्याच्या हातात सापडलों तर आपलें नांव जाहीर होईल. नगरवासी नारीनरांत आपली छीः थूः होईल. ही चोरीची गोष्ट घरांतील संतजनांना विदित होईल तर जारिणीची मात कानीं पडताच उठून जाणाऱ्या पतिव्रतेप्रमाणें संतजन आपल्या घराचा त्याग करतील. तरी आपण माया ममता टाकून देऊन माझें शिर तेवढें कापून घ्या. हें रामकार्य आहे; ही नीच चोरी नव्हे. हें घोरकर्म प्रपंचाकरितां केलेलें नाहीं. हें कृत्य रामकार्याकरिता आहे. माझा देह रामसंतर्पण झाला तर माझें सार्थक तरी होईल." कमालाचें भाषण ऐकून त्या सत्वगुणसंपन्न कबीरानें कमालाचें शीर कापिलें आणि त्यासह शिधासामग्रीची मोट डोक्यावर घेऊन तो आपल्या घरीं येऊन सुखरूप पोंचला.

या ठिकाणीं कबीराच्या सात्विक औदार्याची सीमा झाली कीं नाहीं! त्या भक्तिप्राधान्य भक्तराजाला श्रियाळाची उपमा द्यावी तर ती कमीच वाटते. आकाशाची विस्तीर्णता, सागराची सखोलता; वाल्मीकीचें कवित्व या गोष्टीप्रमाणेंच तो परमात्मस्वरूप भक्तजन कबीरदास निरुपमच होय. त्याला त्याच्या स्वतःखेरीज अन्य उपमा शोभणार नाहीं.

असो; याप्रमाणें सामग्री घेऊन घरीं येतांच त्यानें ती मोट व तें शीर आपल्या कांतेच्या स्वाधीन केलें. पुत्राचें मुखकमल पाहतांच त्या माउलीला काय वाटलें असेल बरें ! तिला गहिंवर दाटला. तिचे नेत्र भरून आले; कंठामध्यें हुंदक्यांची गर्दी झाली. मोहाच्या योगानें तिचा प्राण बाहेर पडण्याच्या बेतास आला. पण त्या सात्विकी साध्वीनें आपली सर्व वृत्ति तशीच दाबून टाकून पुत्राचा देह रामकारणीं लागल्यानें वंशोद्धार झाला असा आनंद मानला; आणि ती तशीच स्वयंपाक तयार करण्यास उठली. उत्तम प्रकारचा पाक तयार करून त्या दैविक जोडप्यानें संतजनांना अन्नसंतर्पण केलें. इतका विधी उरकेपर्यंत सूर्योदय झाला. प्रातस्मरण करून सर्व साधूंचा मेळा स्नानविधिप्रत चालता झाला.

कबीरदास कमालाचें शिर घेऊन गेल्यानंतर कमालाचें नुसतें धड त्या वाण्याच्या पूर्णपणें हस्तगत झालें. वाण्यानें घाबरून जाऊन लागलीच बोंब ठोकली. शंखनाद ऐकताच पुष्कळ लोक धावून आले. तस्करांनीं चोराचें शिर कापून नेलें आहे असें पाहून तो चोर ओळखण्याबद्दल सर्वजण पंचायतींत पडले. कोणी कोणी चोरट्यांच्या अकलेची तारीफ करूं लागले. कोणी कोणी वाण्याच्या सुदैवाबद्दल समाधान व्यक्त करून दाखवूं लागले. कोणी लोक द्रव्यजनित भयाचें यथासांग वर्णन करूं लागले. चोरट्यांनीं दुकानातील द्रव्यराशीस किंवा वस्त्रपात्रांस स्पर्श न करिता शिधा चोरिला यावरून ते कोणी सज्जन चोर असले पाहिजेत असा तर्क कोणी बसवूं लागले. याप्रमाणें त्रिविध जनाची वाटाघाट संपल्यावर त्या वाण्यानें राजवाड्यात जाऊन आपली फिर्याद दाखल केली.

वाण्याची हकीकत ऐकून राजा क्रोधायमान झाला. त्यानें संतापाच्या भरांत लागलीच त्या मृत प्रेतासच सुळावर चढविण्याची शिक्षा सांगितली. राजाज्ञेप्रमाणें कमालाचें धड घेऊन राजसेवक नगराबाहेर शूळ पुरलेल्या ठिकाणीं प्राप्त झाले.

गंगातीरावर स्नानसंध्या व देवदेवतार्चन सारून संत मंडळी कबीराच्या घरीं परत आली. त्यानीं कबीराचा निरोप घेतला. कबीरकांता लोटांगण घालून संतांचा आशिर्वाद घेऊं लागली. दोघेजण मोठ्या आदरानें त्यांना पोहोंचविण्याला म्हणून त्यांच्या सगतीं गांवाबाहेर आले.

मार्गक्रमण करिता करिता कबीरासमवेत ती संतमंडळी शूळाच्या ठिकाणीं येऊन पोंचली. यावेळीं कमालाचें शिररहित प्रेत सुळावर चढविलें होतें. हा अद्भुत प्रकार पाहण्याकरितां ते सकल साधुजन त्या ठिकाणीं क्षणभर उभे राहिले. तों सांगावयाचें आश्चर्य हें कीं, सुळावरील प्रेतरूपी कमालानें दोन्हीं हात जोडून संतचरणांना वंदन केलें ! हा अद्भुत प्रकार पाहून गंमत पाहण्यास जमलेले नायकापुरुषांना मोठा अचंबा वाटला. त्या विपरीत प्रकाराबद्दल चकित होऊन संतजनांनीं कबिरास प्रश्न केला, "हें प्रेत आम्हांस हात जोडतें यांतील भावार्थ काय ? शिर नसलेल्या कुडींत प्राण राहणें शक्य आहे काय ? वृक्षाच्या मुळ्या तोडल्यानंतर शाखा टवटवीत राहतील

कशा ! तारा तुटून गेल्यानंतरही तंबोऱ्यांतून आवाज निघावा त्याप्रमाणें शिर नसलेल्या कबंधानें आम्हांस नमस्कार करावा ही गोष्ट मोठी विपरीत दिसत ! हा असा महात्मा कोण आहे बरें ? "

संतांच्या आश्चर्यंप्लुत चोकस प्रश्नास कबीरदासानें नम्रतेनें उत्तर केलें, " शरपंजरी पडलेल्या भीष्मदेवाच्या कुडींत जसें प्राणाचें रक्षण झालें; अर्जुनाला आपलें दुःख कळविण्याकरितां रणांत पडलेल्या अभिमन्यूच्या प्राणाचें कुडीमध्ये जसें संगोपन झालें; रामदर्शन घेण्याच्या लालसेनं जटायूच्या शरीरांतील प्राणाचा जसा बचाव झाला त्याचप्रमाणें या मृत देहांत चैतन्य वास्तव्य करीत असावेंसें दिसतें. हा चोर कोणी तरी वैष्णव असून तुमच्या चरणीं प्रणिपात घालण्याच्या प्रबल हेतुस्तवच त्यानें अद्यापि प्राण-धारण केलें आहे. त्याचा हेतु पूर्ण झाला. तुमचें त्याला दर्शन घडलें. आतां नाशवंत देहाचा त्याग करून अक्षयपदीं वास करण्यास तो तस्कर मुक्त झाला. "

कबीराचें हें भाषण ऐकून संतांनीं कबीरास प्रश्न करून त्या चोराची समग्र माहिती विचारली. कबीरदासानें आपला व आपल्या पुत्राचा सर्व मजकूर यथास्थित निवेदन केला. कबीरदासाचें वृत्त ऐकून संत म्हणाले, " आम्ही होऊन भोजनाची याचना केली नसताना तुम्ही इतका अट्टाहास कां केला ! कमालासारिखा बहुगुण संपन्न वैष्णववीर मारून आम्हांला भोजन देण्याचें काय प्रयोजन होतें ! " संतांच्या प्रश्नावर कबीरदासानें जाब केला, " हा सर्व संसार नाशवंत आहे. जें जें म्हणून आकारास आलें आहे त्याचा शेवटीं लयच होणार आहे. कमालाला मी जरी मारिलें नसतें तरी तो कांहीं अमर होऊन राहिला नसता. ज्याचा नाश निश्चयानें ठरलेला आहे त्याचा कसा तरी लय होऊन रामकार्य साधलें तर त्यांतच पराकाष्ठेचें भूषण आहे असें खरें नव्हे काय ! "

वैष्णववीराचा हा वीरश्रीचा प्रतिप्रश्न ऐकतांच त्या संतांचें हृदय द्रवलें. त्यांनीं लागलीच कमालाचें शिर आणण्याची आज्ञा केली. संतांनीं कमालाचा देह खालीं उतरविला. संतांच्या हातांनीं तें शिर-कमळ धडाला लागतांच बाळ कमाल सजीव होऊन संत चरणांवर लोळूं लागला. वाराणशींतले सर्व जन कबीराच्या चरणधूलींत लोळूं लागले. कबीराला कल्याणकारक आशिर्वाद देऊन संतमांदी निघून गेली. कबीरकमाळ याची परम, सज्ञान, वैष्णव म्हणून सर्वत्र वाहवा होऊन राहिली.

एकासमयीं कबीरदास विणा घेऊन भजन करीत करीत बाजारातून चालले होते. तों एका दुकानांत एक वाणीण दळीत असतांना त्यांच्या दृष्टीस पडली. तिचें फिरतें जातें पाहून कबीराचें मन अतिशय द्रवलें. तो तेथेंच उभा राहिला आणि रुदन करूं लागला. येणाऱ्या जाणाऱ्या हजारों लोकांनीं त्याला अश्रुपाताचें कारण विचारिलें. कबीरदास कोणालाच कांहीं उत्तर देईना. कबीर कांहींच न बोलतां नुसता रडत आहेसें पाहून लोकांना त्याला वेड लागलें आहेसें वाटलें. त्या बिचाऱ्यांना

कबीराची अंतस्थ व्यथा कशी उमगणार! तो जनांच्या प्रश्नास उत्तर देत नव्हता. यांतील मर्म वेगळें होतें. बेडकाला सापाची मैत्री कशी परवडेल! मद्यपीय मनुष्याला एखादा पंडित नीती कशी विचारील! चंद्रप्रकाशावाचून चकोर कसा तृप्त होईल! पाण्याच्या मोत्यास राजहंस कसे भुलतील! त्याप्रमाणेंच संसारासक्त विषयी जनांना कबीरदास आपल्या अंतर्व्यथेबद्दल काय वार्ता कळवील!

अशाप्रकारें कबीरदास रुदन करीत बराच वेळ उभा असतांना त्या ठिकाणीं निपटनिरंजन प्राप्त झाले. त्यांनीं कबीराला त्याच्या दुःखाबद्दल प्रश्न केला. त्यांना कबीरानें सांगितलें, "जात्यामध्यें पडणाऱ्या धान्यकणाचें जसें पीठ होतें तद्वतच या भवचक्रात माझें पीठ होणार! या गोष्टीस भिऊन मी शोक आरंभिला." निपटाचा अधिकार जाणूनच कबीरानें त्याला आपलें दुःख कळविलें होतें. नतर निपट म्हणाले, "कबिरा; व्यर्थ शोक करूं नको. मी तुझी संशयनिवृत्ति करतों. जे धान्यकण आधार सोडून जात्यांत पडले त्यांचें पीठ झालें. जे कण खुंट्याला चिकटून बसले त्यांचें पीठ झालें नाहीं. जे जीव रामचरणी बिलगून राहिले त्यांचें काळचक्रात पीठ झालें नाहीं. तूं चांगला सत्वधीर, वैराग्यशील असून स्वप्नातील भीतीनें असा का गांगरतोस!"

निपटाच्या या भाषणानें कबिराचें समाधान झालें. त्या दोघांनीं एकमेकांस आलिंगन दिलें आणि कबीराचें चित्त स्वस्थ होऊन तो घरीं गेला.

नंतर काहीं दिवसांनीं बरेच कवित्व केल्यावर कबिराला सद्गुरु करण्याची इच्छा झाली. जगतामध्यें अनेक साधु असल्याबद्दल कबिराची खात्री होती; पण सीतेनें जशी रामचंद्रासच माळ घातली; भीमकीनें श्रीकृष्णासच वरिलें त्याप्रमाणें रामानंदस्वामीसच गुरु करावयाचें असा निर्धार करून कबीरदास रामानंदाच्या आश्रमांत गेला. रामानंदास दुरून नमस्कार करून तो त्यांचा उपदेश मागूं लागला. कबीराचे शब्द कानीं पडताच रामानंद स्वामीनीं कानांत बोटें घातली. ते तेथून उठून गेले आणि एका गुफेमध्यें जाऊन आसन घालून बसले. कबीरदास त्याच्यामागें जाऊन गुहेच्या बाहेर उभा राहिला आणि पुन्हा अनुग्रहाची विनंती करूं लागला. कबीर हा अत्रिधवंशांतला असल्यामुळें त्याला उपदेश देणें रास्त नव्हे असें सांगून रामानंदानीं त्याला मुळींच धुडकावून लाविलें. कबीरानें पुष्कळ दाखले देऊन रामानदाचा जातिभेदाचा भ्रम दूर करण्याचा प्रयत्न केला; पण स्वामी ऐकत नाहींत असें पाहून निराश होऊन तो परत गेला.

रामानंदांनीं कबीरास यवन म्हणून धुडकावलें या कारणानें कबीरानें रामानंदास शिव्या शाप दिले नाहींत. रामानंदाची निंदा आरंभून कबीरानें जातीभेदाचा नायनाट करण्याकरितां व्याख्यात्याचा धंदा स्वीकारिला नाहीं. सनातन धर्मावर डोळे वटारून कबीरानें आर्यधर्माचा उच्छेद आरंभिला नाहीं. उलट त्या परमपूज्य सद्गुरु यवनानें रामानंदाच्या चरणाचा स्पर्श व्हावा म्हणून तो अनन्यभावानें स्वामीचे चरण आठवीतच राहिला. रामानंदांच्या चरणस्पर्शानें आपली काया पवित्र व्हावी या हेतूनें

त्यानें स्वामींच्या येण्याजाण्याच्या वाटेवर एक खळगा खणून त्यांत आपला बिछाना घातला. मानसरोवरातील कमळिणी निशाकाळीं मिटून गेल्या असतांना जशी सहस्रकराची प्रतीक्षा करीत बसतात त्याप्रमाणें तो महात्मा कबीर त्या खळग्यामध्यें निजून रामानंदाच्या आगमनाची वाट पहात राहिला. तीन प्रहर रात्र निघून गेल्यानतर रामानंदस्वामी गंगास्नानाकरितां निघाले. वाटेनें जात असतां स्वामीचा पाय कबीरास लागला. वाटेमध्यें बसलेल्या कोणा मनुष्यास आपली लाथ लागलीसें जाणून स्वामींनीं "कोण आहे" असें विचारून कनवाळूपणानें रामनामाचा उच्चार केला. इतक्यांत कबीरदास उठला आणि म्हणाला, "मी आपला दास कबीर आहे. आपल्या चरणस्पर्शानें आपण मला जन्म-मरणातीत केलें हें माझें केवढें भाग्य! आपल्या मुखांतून निघालेल्या रामनामानें मला महावाक्याचा मंत्रोपदेश झाला. यामुळें मला दुर्बळाला कामधेनूच लाभली आहे असें मला वाटत आहे."

घनवर्षावामुळें टवटवीत दिसणाऱ्या सुकलेल्या झाडाप्रमाणे कबीरदास प्रसन्न-हृदय झाला आहेसें ओळखून रामानंदस्वामी तसेच मुग्धतेनें निघून गेले. कबिराचा गुरुभक्तिचा निश्चय पाहून स्वामी आनंदभरित झाले होते तरी त्यांनीं आणखी एकवार आपल्या शिष्याची कसोटी पहाण्याचें ठरविलें.

पुढें कांहीं दिवसांनीं कबीरदास रामनामाचा उच्चार करीत व सद्गुरु रामानंद-स्वामींच्या चरणांचा महिमा वर्णीत बाजारांत नाचत असतां रामानंदस्वामी तेथें प्राप्त झाले. त्यांनीं कबीराचें सप्रेम भजन श्रवण करून आपल्या पायांतली खडाव काढून ती कबीराच्या टाळक्यावर जोरानें मारिली आणि त्यास रागानें विचारलें "कबीरा, तूं माझा शिष्य काय म्हणून म्हणवितोस? आम्हीं तुला उपदेश दिला तरी केव्हां? आम्ही तुला शिष्य केलें याला कोणी साक्ष आहे काय?"

वरकरणी क्रोधाचा आव आणून आई ज्याप्रमाणें कन्येला शिकवण देत असते त्याप्रमाणें आपल्याला खरें ज्ञान प्राप्त होण्याकरितां किंवा आपली परीक्षा करण्याकरितांच स्वामीनीं आपल्या मस्तकावर पादुकाचा प्रहार केला असावा अशी भावना धरून डोक्यांतून वाहणारा रक्तप्रवाह न पुसतां कबीरदास बोलले "सद्गुरुमहाराज; आपणाकडून मला उपदेश झाला त्यावेळीं साक्ष कोणी नव्हतें म्हणून माझी निर्भर्त्सना करितां, पण आतां तर आपण माझे गुरु झाला ना? सर्व लोकांसमक्ष आपण माझ्या डोक्यावर पादुका ठेविल्या या योगानें तरी आपण माझे गुरू ठरला ना? पंचतत्त्वाना साक्ष ठेवून मी आपल्या पादुका मस्तकावर धारण करितों." कबीराचे हे उद्गार ऐकतांच रामानंद गहिंवरले. त्यांनीं एकदम कबिरास मिठी मारून त्याच्या मस्तकावर आपला अमृत-हस्त ठेविला; आणि त्याला 'रामकृष्ण' या मंत्राचा उपदेश करून रामानंद निघून गेले.
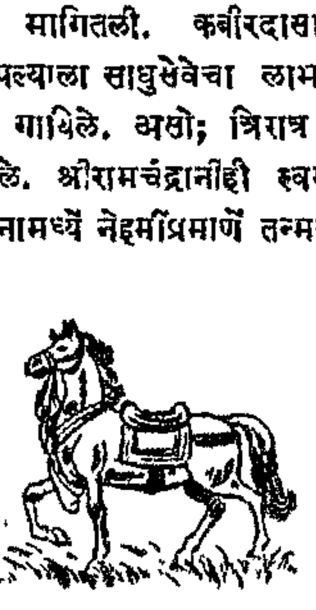
सद्गुरुप्राप्तीमुळें कबीर आनंदभरित झाला. गुरुप्रसादानें त्यानें अनेक प्रबंध रचिले. त्याची अतिशय कीर्ति झाली. जो तो कबीरदासाची स्तुति करूं लागला; पण या गोष्टी जातीच्या दुर्जनांना कशा खपणार? सूर्योदय होतांच घुबडें जशी लज्जित होतात त्याप्रमाणें कबीराच्या सत्कीर्तिरूपी चंद्राचा सर्वत्र प्रकाश पडलेला पाहून दुर्जनरूपी तस्करांना मोठे कष्ट वाटूं लागले. कित्येक निंदक आणि दुर्जन यांनीं कबिराची फजिती करण्याचा विचार ठरविला. त्या दुष्टांनीं हरिद्वार, मथुरा, वृंदावन, द्वारका इत्यादि ठिकाणीं कबिराच्या नांवानें खोटींच पत्रें पाठवून त्या ठिकाणचे हजारों संत कबिराच्या घरीं एकाच दिवशीं भोजनाकरितां प्राप्त होतील असें केलें. कबिराच्या नांवाचीं पत्रें पोंचताच चोहीकडील संतमंडळी ठरलेल्या मितीला कबिराच्या घरांत दत्त म्हणून येऊन उभी राहिली. असंख्य वैष्णवाचा मेळा दारात पाहतांच कबिराला हर्षातिरेक झाला. ज्या दुर्जनांनीं ही कुचाळी केली त्यांना आतां कबीराची फजिती होईल असें वाटून ते टाळ्या पिटूं लागले. पण परमेश्वर नेहमीं सज्जनांची पाठ राखीत असतो हें त्या बिचाऱ्यांना काय ठाऊक? कबिरावरील संकट जाणून अयोध्यावासी रामचंद्रांनीं कबिराच्या साहाय्यार्थ धूम ठोकिली. रामचंद्रांनीं कबिराचीं असंख्य रूपें धारण करून संतांची सेवा आरंभिली. संताचे पाय धुण्यापासून तों त्यांना शय्या पसरून देण्यापर्यंत त्यांची सर्व बरदास्त कबीररूपानें राखण्यात आली. जिकडे तिकडे कबीरच कबीर दिसूं लागलेले पाहताच त्या दुराचारी निंदकांना पश्चात्ताप वाटून ते कबीरास शरण आले. पतंगानें कितीही प्रयत्न केला तरी दीपकाचे तेज नष्ट होत नाहीं; वडवानळानें कितीही श्रम घेतले तरी समुद्र जळत नाहीं त्याप्रमाणें कुटील दुर्जनानीं आपल्या अकलेची शर्त केली तरी सज्जनाचा पाडाव होणें दुरापास्त आहे, याचें प्रत्यंतर पटतांच त्या खळांनीं कबीराजवळ आपल्या अपराधाची क्षमा मागितली. कबीरदासानें त्यांचे उपकारच मानले; त्यांच्या कपटाचरणामुळेंच आपल्याला साधुसेवेचा लाभ झाला असें समजून त्या महात्म्यानें उलट त्यांचे गुणच गाथिले. असो; त्रिरात्र मुक्काम करून सर्व साधुजन आपापल्या ठिकाणीं निघून गेले. श्रीरामचंद्रानींही स्वस्थानीं गमन केलें. कबीरदास आपल्या कुटुंबासमवेत हरिभजनामध्यें नेहमींप्रमाणें तन्मय होऊन राहिले.